

Lator László

Első személyben

Baka István: Farkasok órája

Felébredek.

A takaró lidérce
kilobban, újra csigaház-fehér,
s nem moccan többé. Becsapott az álom:
nem volt s nem is leselkedik veszély;
csak összecsiszuskált s szarva
gombszemével
nagyon soká meredt reám az éj;
de nyála – utcalámpa fénye – szárad,
foltot se hagyva, szőnyegén szobámnak.

Felébredek.

Most kellene kimennem
vizelni, inni, s a paplan alá!
S nem mozdulok... A vekkeróra jár,
közeleg-távolodik, mint a sínen
elkattogó, vörös tehervonat –
és murva-másodpercek hullanak
a töltésszéltre... Ajtómat bezártam;
a fridzsiderben ébred csak az áram,
s vonít fel – tolvajt álmodó kutya –,
de tejhez, sajtához, parizerhez ér
nyelvével, és ha mindent végigízlel,
elalszik újra – elméje fagyott
rekeszeiben a gondolatok
oly rendezettek, hogy szinte irigylem.

Felébredek.

Az éj végére jár;
tudom, a farkasok órája ez.
Az ablakon csontujjal ág neszez,
de senki más! Nem gyilkosok loholnak,
markolva pisztolyt, kést – a mát a holnap
felváltja csak, nem felkoncolja, bár
ki tudja? Mégis, oly jó lenne tudni –
mit is? Hogy meddig tart e rettenet,

s mért félek úgy, mért nem tudok aludni,
ha farkasok óráján ébredek?

Felébredek.

S úgy kerülget az álom,
mint robbanóanyag-raktárt az ór;
gyújtózsínoron – minden idegszálon –
a félelem liderclángjai kúsznak –
magam a detonáció elől
hová is menekítsem, hova fussak?
Egy keskeny, úri résbe e világból
kisurrannék – de Pallasz szürke baglya
lelkem iramló egerét bekapja,
s még mielőtt az égbe visszahussan,
mint szőrccsomót, kiöklendi magából.

Felébredek.

Ma is, mint minden éjjel.
Tudom, a farkasok órája ez.
Áram vonít fel, csontos ág neszez,
s kilobban paplanom gyűrött lidérce;
a szőnyegen a lámpa csiganyála,
sikos derengés dermed rá szobámra;
és jár a vekkeróra: vak vonat,
vakog az alvadtvér-zakatatak;
s markolva pisztolyt, kést, gyilkos lohol
álmom sikátorában valahol;
s Pallasz baglyának hányadéka, én
görgök, rút szörgolyó, a föld színén;
s törött ezüstmaszk: utcalámpa-rom
csillámlik jéggé dermedt arcomon.

Felébredek.

Már hamujába roskad
az éj.
Uram, irgalmazz farkasodnak!

1989-ben, mikor Baka István a *Farkasok óráját* írta, már nem nagyon volt ildomos első személyben panaszkodni. Ő maga is, sokféle hangpróba után, egyre jobban megszerette az áttételes kifejezést. Szerepverseket írt, Zrínyit, Vörösmartyt, Széchenyit alakította, s

nem lehetett tudni, mennyire beszélt közben magáról is. Másképpen is alakoskodott, versmódokba, zenébe élte bele magát, választott aztán két állandó alakmást is, a szegény Yorickot (ebben nemcsak a *Hamlet*, hanem Kormos István is benne van), a maga ked-

ve szerint alakítva, vagy (egész életművét meghatározó orosz kötődésének szellemében) Szytepan Pehotnijt, a kitalált orosz, egyébként csakugyan nagyon orosz lelkű költőt. De Baka van annyira független szellem, hogy füttyöljön a divatokra. A *Farkasok órája* váratlanul és lázasan személyes vers. Nincs benne semmi trükk: magamutogató, kihívóan érthető vallomás. (Eszembe jut, hogy a személytelen költészet szinte kezdettől eltökélt híve, Weöres Sándor, vagy az objektív lírát nemcsak gyakorló, hanem szikrázóan okos esszéikben is meghirdető Nemes Nagy Ágnes, életük utolsó keserves éveiben, az *én* végveszélybe kerülése, megtöretése idején elkezdtek első személyben beszélni, egyenesben adtak hírt pokolbeli szenvedéseikről.) Baka István változatlanul játssza szerepeit. De színpadi alakításában nemegyszer mintha ő maga volna a persona. A *Farkasok órájában* pedig meg sem kísérti a rejtekezés.

106

Begman

Nem tudom, honnan vette ezt a hatásos címet. Van-e ilyen szólás, vagy maga találta ki, a magyar vagy orosz szólások modorában, a farkashoz társuló képzetekhez igazodva? Elhiszem neki, bár nem tudom, miért hiszem el ezt a címet. Hiszen természettudományos megalapozása, mondhatni, módfelett ingatag. Nem kell hozzá felütni a Brehmet, úgyid tudjuk, hogy a farkas éjszaka ébred, egészséges tetterővel telve kóborol, és pirkadatkor, nem úgy, mint Baka, mély álomba merül. De ne léhaskodjunk. Ha a farkas szokásos jelzőit, szinonimáit elgondolom (magános, rideg, kóbor, veszett, ordas, dúvad, toportyánféreg), érteni vélem, miért lehet alkalmas metaforája a kivetettséget, az ilyen-olyan pusztában kóborlást, a szorongást, a vörösmartysan sötét rémlátásokat, az egzisztencializmus elképzelése szerint való gazdátlanságot, magára-hagyatottságot, a dermesztő orosz semmit (a Dosztojevszkij-hősökét), lírája tanúsága szerint, szakadatlanul szenvedő Baka Istvánnak. Az álmatlan-

ságban szenvedőnek rossz gondolatai vannak.

A *Farkasok órájában* hatszor hangzik fel, a strófák első sorából kiszakítva, a *felébredék*. Baka szándéka szerint hosszú mondatnyi súlya van. Jelenthetné persze az álom hínáros szorításából való szabadulást is. Az eszmélést, a tudat kivilágosodását. De Baka ébredése csak félébrenlét. A tárgyak ugyan elvesztik boszorkánytermészetüket, visszanyerik megnyugtató nappali formájukat, de azért az álom homályos félelmélei még körülgomolyogják őket. Még mindig benne állnak az elcsigázva ébredés rossz közérzetében. Akárhogy is, fontos szerepe van a vers szerkezetében. Baka István szenvedélyes, talán tanult zenehallgató. Képzeltetjük hát úgy is, hogy minden tétel (minden versszak) előtt leüt egy súlyos, dallamtalan akkordot. Eből bomlik ki aztán egy-egy sokszólamú tétel. Ha nem tudnám, hogy, legihletettebb pillanataiban is, minden szavát meglátolja, azt mondanám, hogy improvizál a *felébredékre*. Biztos ösztönnel, hatásosan úgy jeleníti meg zaklatott lidércálmait, mint aki már kívülről nézi az egészet, és most meg akarja nyugtatni magát. Csakhogy az álom rémképei így is jelenvalóak. A nem, a nincs nem törli meg hatalmukat, ott vannak most is az éber tudat homályos hátterében. Mert álomképeinek súlyos, tömör teste van. Képzeltük el a genezisüket, vagyis Baka vers technikáját! A takaró *lidérce* talán szerencsés sugallat, talán egyszerűen csak jól van kitalálva. Szerencsés, mert a versnek sűrű babonás légköre támad tőle. Ha nem gyerekkori emlékeinkből, tudhatjuk az irodalomból, hogy a lidérc az ember mellére szokott ülni. Megnyom: légszomjasan fulladozunk tőle. Ott lehet mögötte a látvány is. A felgyűrődött takaró fantasztikus metamorfózisa a lázas képzeletben. A *csigaház-fehér* gyönyörűen váratlan metafora, de kínálkozó is: a pucér ember a takaró alatt csiga a házában, tárítjuk hozzá öntudatlanul. A matt fe-

héret pedig aligha lehetne pontosabban leírni, mint a sokféle képzetet indító mézhéjhoz hasonlítva. (Talán még a fehérre égett is áttűnik a tudatunkon. Elindít aztán a versben egy nagyon hatásos képsort. Ha csigaház, hát csiga is. Gombszemével, nyirkos érintésével, üvegesre száradó hideg nyálával viszolygató kép. A csiganyál és a hideg, üveges kinti fény összejátéka egybemossa a valót és a fantasztikumot. Libabőrös lesz tőle az ember. A második *felébredék* első olvasásra már-már megnyugtató. Az alvó most talán igazán felébred, visszatérhet az alvilágból a földre. Elfelejtheti álombeli vergődéseit. De a korahajnali ébrenlét, ha valamelyest kijózanodva is, folytatja, amit az álom elkezdett. A zajok, a tárgyak arányt és alakot változtatnak. A sürgető testi szükségletek (a vers hangja most nyersen prózai) a marasztaló ágymelegben ugyanolyan kellemetlenek, mint az álom vagy a képzelet gyötrő játéka. De a *nem mozdulok* a versben nem egyszerűen a lustaságot jelenti. Mintha a múlt időnek (ha csak egy vekkerórában testesül is meg) prédául vetett, a mulandóságot tehetetlenül szenvedő katatóniája is volna. Mert a vekkeróra *közeleg-távolodik* (talán a félálom erősíti-halkítja, modulálja tiktakolását), újabb metaforát hív elő, a *tehervonat*ot, s mert az nyugtalanítóan *vörös*, később a rossz vérkeringés, a zakatoló szív metaforájául kínálkozik. Az álom és eszmélet közt bizonytalanokodó tudat a valót is hozzáigazítja az álomhoz. A *felvonító* fridzsider *tolvajt álmodó kutya*, lehet hogy tudatosan József Attilát idézi, a *Külvárosi éjbeli kóbor kutya lógó nyelvét*. És nemcsak a kép, hanem a látásmód, a technika is szuverénül józsefatítás. (A rendezett gépi elme és a rendetlen emberi szembefordítása.) Mintha Baka érezné, hogy a metaforaburjánzás veszedelmesen elboríthatja a verset. A vers közepe megtartja ugyan a képi érzékletességet, de fogalmibb természete van. A józan ész érveire (a múlt idő csak változás, nem véres tra-

gédia) egy mindent elbizonytalanító kérdés válaszol. Bizonytalan persze maga a kérdés is, hiszen éjszakai vergődéseink közben csak sóvárogjuk a bizonyosságot. De az *oly jó lenne tudni* tárgya is bizonytalan. Hanem a tétova *mit isre* következő gorombán egyértelmű kérdés végre a legfontosabbra mutat. A *mért félek úgy* nem egyszerűen az álmatlan éjszaka, hanem az emberi egzisztencia alapkérdése. A sarokba szorított farkas nemcsak képzelt vagy valóságos üldözőire, hanem magára is vicsorog.

Ez után a csak látszólag laza (mert a töprengés szeszélyes hullámverését a töredezett mondatok is utánozzák) meditatív tétel után Baka nyugodtan megengedheti magának, hogy megint látványos képsorokkal kápráztasson el bennünket. Az elsőnek a *robbanóanyag-raktár* a nagy energiájú magja. Az vonja gravitációs terébe a gyújtózsínort, az idegeken futó lidércclángot, a detonációt. De alighanem alakítják a verset a kínálkozó rímek is. Meglehet, hogy az *idegszálont* az *álom* (vagy az is) vonzotta a versbe, az *örre* olyan telten rímelő *elől* meg az egész menekülés-képet. Mert a vers így is, az anyag véletleneit hasznosítva is épül. Csak a kész műben ezt már nem vesszük észre: elfedi formai, nyelvi, képi evidenciája. Valószínűleg véletlenül alakult így a vers rímeinek elhelyezése is. Belezőkkenhetett volna Baka akár valamilyen szabályos rímrendbe is. De a vers másképpen akarta. A *Farkasok órájának* váratlanul felhangzó vagy elmaradó rímei szeszélyesen egymásba csavarodó szövegfonadékokat hoznak létre, a hosszabb-rövidebb versszakokból hiányzik a zárt teret létrehozó formai szimmetria, az *elől* ott üt vissza az *örre*, ahol már nem is várnánk, egy újabb rímpár fogja közre, de a *fussak* nemcsak a *kúsznakra* felel, előre is hat, egy kicsit disszonánsan, össze-cseng a *hussannal* is, akárcsak a *világból* – *magából* rímpár az *álom* – *idegszálonnal*. Fülünknek, szemünknek jólesik, hogy ez a körvonalatlanul go-

molygó félálom-világ meg van kötve, és még jobban, hogy nem valamilyen előre vállalt, nagyon szabályos forma nyúgeivel. A *hova fussak* indítja el a következő képsort, így kerül a versbe a *rés*, a *rést kereső egér*, a *nyers-groteszk bagolyköpet*, ez az egyébként tökéletesen természetelvű kép. Jót tesz a versnek, hogy az imént még patetikus önábrázolat, a robbanóanyag-raktár-Baka lefokozódik, valamely felsőbb hatalom félig-megemésztett hulladéka lesz belőle. Kiöklendett *szőrksomó*. De mennyire kell ehhez a kívülről látott, hatásosan színpadias képbe Pallasz! Kisszerű, ironikusan odarakott mitológia-darab, de mit keresne itt nélküle a bagoly? Így mégiscsak valamilyen alantas isteni rendelés végrehajtója.

Most már minden az utolsó strófán múlik. Tud-e Baka erősíteni a versvégen, ki tud-e találni valamit? Azt találja ki, hogy alig tesz hozzá valamit az eddigiekhez. Mondjuk, azt, hogy *ma is, mint minden éjjel*. Ha eddig nem tudtuk volna, most megtudjuk, hogy Baka álmatlansága krónikus. Így lesz az egyszeri leírásból kórisme. Egyébként csak még egyszer megszólaltatja a vers motívumait. Nem úgy, ahogy egymás után következtek. Hanem ahogy hibátlanul működő zenészösztöne diktálta. Hogy is illene az aggályos rend ebbe a félhomályos világba? De a korábbi szólamok itt megsűrűsödnek, olykor kiegészülnek,

mint a váratlan akusztikus asszociációkkal (*vak vonat, vakog az alvadtvérszakatatak*), alliterációkkal gazdagított vekkeróra-motívum, máskor egy-egy mozzanatukba tömörülnek (a fridzsider-képre csak az *áram vonít fel* mutat vissza). Egyszerre érezzük ezt a tételt szürrealisztikusan lazának és kiszámítottan tömörnek. A *nem gyilkosok loholnák*ból elmarad a *nem*. Amit előbb a ráció elhessegetett, most kísértetiesen megtestesül, hacsak az *álom sikátorában* is. De hát nem ugyanolyan valóságosak-e az álombeli rémek, az ellenőrizetlenül teremtő tudat szörnyei, mint a fenti világéi? Az előbb még csak *kiöklendett szörgolyó* most rút *hányadék*, s ezt az önkínzóan naturalisztikus, utálatos képet csak a dermesztő egyedüllétet érzékeltető *törött ezüstmaszk* feledteti el, csíráatlanítja valamennyire, s vonja az egész verset a fagyos élettelenség régiójába. Eddig Baka szabálytalanul rímelt, s volt rá oka. Ezt a minden szólamot összefonó strófát viszont szabályos rímképletek fogják össze. Egy ölelkező és öt párrím zárja szűk térbe a nagy vers szeszélyes futamait. Mintha Baka azt akarná, hogy most crescendóban zúduljon ránk a vers valamennyi szólama. Itt abba is lehetne hagyni, nem lehet fokozni, nem lehet folytatni. Legfeljebb kétsornyi imával, hátha felmelegítheti valami gyermeki bizodalom ezt a dermedt világot.

